

NIKOH VA OILA MASALALARINING NAZARIY VA HUQUQIY JIHATLARI**Xujamatova Xayotxon Mansurovna****Qo'qon davlat Pedagogika Universiteti****Pedagogika va ijtimoiy fanlar fakulteti****Huquq fakulteti o'qituvchisi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.15253902>**

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz oilani davlat va jamiyat uchun qadriyat sifatida konstitutsiyaviy va huquqiy mustahkamlash masalalarini ko'rib chiqamiz. Maqolada oila tushunchasining nazariy va huquqiy asoslari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: oila, oila instituti, nikoh, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Oila kodeksi

Абстрактный: В данной статье мы рассмотрим вопросы конституционно-правового укрепления семьи как ценности государства и общества. В статье анализируются теоретико-правовые основы понятия семьи.

Ключевые слова: семья, институт семьи, брак, Конституция Республики Узбекистан, Семейный кодекс

Annotation: In this article we consider the issues of constitutional and legal strengthening of the family as a value for the state and society. The article analyzes the theoretical and legal foundations of the concept of family.

Keywords: family, family institution, marriage, Constitution of the Republic of Uzbekistan, Family Code.

Kirish

Dunyoda sodir bo'layotgan jo'shqin voqealar ko'plab mamlakatlarning an'anaviy qadriyatlarni, shu jumladan, oilaviy munosabatlar sohasida ham asrab-avaylash va qo'llab-quvvatlash istagini namoyish etmoqda. Ularni qo'llab-quvvatlash zarurati Inson huquqlari umumjahon deklarasiyasining mazmunidan kelib chiqadi, unda erkaklar va ayollarning hech qanday cheklovlersiz turmush qurish va oila qurish huquqi mustahkamlangan, shuningdek, oila davlat tomonidan himoya qilinadigan jamiyatning tabiiy va asosiy bo'g'ini ekanligi belgilab qo'yilgan (16-modda). Shu nuqtai nazardan, oila va onalik uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning darajasi Save the Children¹ xalqaro tashkiloti tomonidan o'tkaziladigan reytingda baholanishi muhim ahamiyatga ega.

21-asrda oila instituti inqirozni boshdan kechirayotganligiga qaramay, oila har qanday jamiyatning poydevori bo'lib qolmoqda. Bu, birinchi navbatda, ijtimoiy, shaxsiy va shundan keyingina qonuniy jarayon. Oila instituti zamonaviy jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biridir. Oilaning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi va oila ishtirokchilarining konstitutsiyaviy huquqiy layoqati huquqiy munosabatlar samarali oila siyosatini shakllantirishning muhim tarkibiy qismlaridan biridir. Shu bilan birga, bugungi kunda oila instituti nuqtai nazaridan har tomonlama tushuncha mavjud emas.

Konstitutsiyaviy huquq va oilaning tarmoq ta'riflari sezilarli darajada farqlanadi. Bu holat oilaviy huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining huquq va majburiyatlarini noaniq tushinishga olib keladi².

¹ См.: https://en.wikipedia.org/wiki/Save_the_Children_State_of_the_World%27s_Mothers_report, мурожаат санаси: 2 март 2025 йил.

² ISSN 2223-4047 Вестник магистратуры. 2021. № 6-2 (117) 65 Н.С. Галсанова

Ilmiy adabiyotlarga murojaat qiladigan bo'lsak, S.A.Muratov "oila" tushunchasining huquqiy ta'rifini ta'minlashning ijobiy tomoni sifatida oila huquq sub'ekti ekanligi haqidagi dalilni keltirib o'tadi. Professor A.M. Nechaeva Oilani "birgalikda yashovchi, huquq va majburiyatlar bilan birlashgan shaxslar jamoasi, oila qonunida nazarda tutilgan." Uning fikricha, bunday ta'rif ijtimoiy siyosatni rivojlantirishga yordam beradi. Professor o'z ta'rifida oila tushunchasining muhim tarkibiy qismiga alohida e'tibor qaratadi, chunki u "oilaning mavjudligi uchun o'ziga xos poydevor, uning o'zagi bo'lib xizmat qiladi, uni yaratish yo'lida qadamlar tashlandi" deya aytib o'tadi.

"Oila" atamasining huquqiy tushunchasini V.A. Ryasentsev, oila nomlanishiga ko'ra, bu "nikoh, qarindoshlik, farzandlikka olish yoki undan kelib chiqadigan huquq va majburiyatlar bilan bog'liq bo'lgan shaxslar doirasi" hamda bolalarni g'amxo'rlik qilishning yana bir shakli va oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va rivojlantirishga ko'maklashishga qaratilgan".

Shunday qilib, professor B.M. Gongalo oilaning rasmiy ta'rifini yo'qligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, u universal kontseptsiyani berishning iloji yo'qligini ta'kidlaydi, chunki qonunchilikning turli sohalarida (fuqarolik, uy-joy, mehnat va boshqalar) "oila" tushunchasi turli xil ma'nolarga ega.

Shu bilan birga, T.V.Shershenning oila tushunchasi ta'rifini qonunchilikda mustahkamlash zarurligi, bu masalaning amaliy va nazariy jihatdan maqsadga muvofiqligi, oilani huquqiy himoya qilishning samarali mexanizmini yaratish, Rossiya jamiyati va davlatida oilaning barqarorligi va barqarorligini ta'minlash bilan bog'liqligi haqidagi fikriga qo'shilish kerak.

Shunday qilib, oila instituti yuridik ma'noda yuridik faktlar asosida vujudga keladi: turli yo'llar bilan nikoh, bolalar tug'ilishi yoki asrab olinishi shakllari. Oilaning huquqiy maqomini tushunishning asosiy toshlaridan biri "nikoh" tushunchasining ta'rifidir. "Nikoh" huquqiy atamasi qonun hujjatlarida mavjud emas va olimlar fikriga ko'ra, bu huquqiy ziddiyatlarga olib keladi.

Nazariy jihatdan, oilaning turli tasniflari mavjud, ammo biz uchun eng qiziqarlisi o'zbek huquqiy va axloqiy sohada mavjud bo'lgan an'anaviy oiladir. Biz "an'anaviy" o'zbek oilasi atamasini ishlatganda va uni saqlab qolish va himoya qilish haqida gapirganda, biz birinchidan, geteroseksual oilani, ikkinchidan, bir ayol va bir erkak tomonidan tuzilgan monogam oilani nazarda tutamiz.

S.I.Ozhegovning lug'atida oila - jamiyatning hujayrasi (kichik ijtimoiy guruhi), eng muhim shakli. Er va xotin, ota-onalar va bolalar, aka-uka va opa-singillar va boshqa qarindoshlar o'rtasidagi ko'p qirrali munosabatlarga asoslangan nikoh va oilaviy munosabatlarga asoslangan shaxsiy hayotni tashkil etish va umumiy uy xo'jaligini yuritish.

Huquqiy nuqtai nazardan oila deganda nikoh, qarindoshlik, farzandlikka olish yoki bolalarni tarbiyalash uchun oilaga qabul qilishning boshqa shakllaridan kelib chiqadigan huquqlar va o'zaro majburiyatlar bilan bog'liq bo'lgan shaxslar doirasi tushuniladi.

Adabiyotda oilaning quyidagi ta'rifini ham uchratish mumkin: Oila, eng avvalo, nasl qoldirish va birga yashash maqsadida ixtiyoriy rozilik asosida erkak va ayol o'rtasidagi ixtiyoriy ittifoqdir. Ko'rib turganimizdek, "oila" va ko'plab tushunchalar mavjud. Ushbu ta'riflar iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy va boshqa munosabatlarga asoslangan faoliyatning turli jabhalarida qo'llaniladi. "Oila" so'zi an'anaviy ravishda "jamiyatning asosiy birligi" degan ma'noni anglatadi.

Oddiy soʻzlar bilan aytganda, oila qon qarindoshligi yoki nikohi bilan birlashgan odamlar jamoasidir³.

Yangi Oʻzbekiston Konstitutsiyasining “Oila, bolalar va yoshlar” deb nomlangan XIV-bobi 76-moddasida ifodalanishicha: “Oila jamiyatning asosiy boʻgʻinidir hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir” [1]. Ushbu norma mazmun-mohiyatidan anglashiladiki, oila instituti falsafiy-huquqiy, ijtimoiy-biologik va maʼnaviy-ahloqiy kategoriyadir. Bu degani, xalqimizning oilaga taalluqli milliy anʼana va qadriyatlari hamda oilaning toʻlaonli rivojlanishi uchun davlat ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa zarur shart-sharoitlarni yaratib beradi. Oila bilan bogʻliq qoidalarga qiyosiy-tahliliy nazar shundan dalolat beradiki, Yangi Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Fuqarolik va Oila kodekslari, shuningdek boshqa tegishli normativ hujjatlarimizning xalqparvarligiga, ularning milliy qadriyatlarimiz va anʼanalarimiz bilan uygʻunligiga amin boʻlamiz.

Oila serqirra va mazmuniga koʻra keng qamrovli institut hisoblanib, yosh avlod taʼlim-tarbiyasida, ularni sogʻlom, toʻlaonli va har tomonlama kamol toptirish borasida olib borilayotgan keng koʻlamli islohotlar jarayonida muhim oʻrin tutadi. Shu bois, oila azaldan jamiyat ijtimoiy-maʼnaviy, qolaversa iqtisodiy, maʼrifiy, ahloqiy, hattoki, siyosiy hayotida muhim ahamiyatga molik boʻlgan muqaddas maskan sifatida eʼtirof etiladi.

Tarixdan maʼlumki, davlat bilan oila, ularning vujudga kelishi va boshqarish mexanizmi ijtimoiy-huquqiy tusga ega. Oilaning yuzaga kelish asosi sifatida nikoh - nikohlanuvchi taraflarga er va xotin maqomini berish orqali ular zimmasiga huquq va majburiyatlar, javobgarlik (burch, vazifa, masʼuliyat) yuklashni yuridik jihatdan rasmiylashtirish jarayoni hisoblanadi. Oʻzbekiston Respublikasi Oila kodeksining 3-bobida nikoh, nikoh tuzish tartibi, uning ixtiyoriyligi, nikoh yoshi kabi huquqiy jihatlari toʻla-toʻkis yoritib berilgan [2]. Aynan nikoh qayd etilganidan eʼtiboran oilaviy munosabatlarni nazorat qilish, muammolarni hal qilish, nazoratga olish huquqiy jihatdan boshqarish davlat zimmasida boʻladi. Zero, har qanday jamiyat, davlatning ijtimoiy tanazzuli oilaning buzilishi, barbod boʻlishi kabi illatlar bilan bevosita bogʻliq. Shuning uchun nikoh munosabatlari, yolgʻiz yashovchilar va oilaviy muammolarni oʻrganish jamiyat ijtimoiy tarkibini ijobiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu yoʻnalishda bevosita faoliyat olib borayotgan Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qoʻmitasi, Xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari boʻyicha respublika komissiyasi, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Oila va xotin-qizlar qoʻmitasi, Oʻzbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qoʻmitasi huzuridagi Oila va xotin-qizlar ilmiy tekshirish instituti hamda mahallalarning rolini alohida qayd etish joiz.

Taʼkidlash kerakki, har bir oila oʻziga xos turmush tarziga ega boʻlib, turmush oilaning kundalik hayoti hisoblanadi. Oila gʻoyat serqirra va murakkab ijtimoiy-huquqiy ittifoq va uyushmadir. Unda quvonchlar ham, tashvishlar ham mujassam. Agar oila aʼzolari ahil, hamjihat, odob-ahloqli, nomusli, oʻz qadr-qimmatini saqlaydigan, saranjom-sarishta, tejamkor boʻlsa, bunday xonadonda turmush shirin va maroqli oʻtadi.

References:

Используемая литература:

³ Научный руководитель: Суркова Ирина Сергеевна – кандидат юридических наук, доцент, Байкальский государственный университет, Россия. ISSN 2223-4047 Вестник магистратуры. 2021. № 6-2 (117)

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2023. -B. 43.
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi: Rasmiy nashr - - Toshkent.: “Adolat”, 2021. –B. 8-10.
3. Milliy istitqlol g'oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalar (qisqa izohli lug'at). Toshkent: Yangi asr avlodi. 2002. -B. 149.
4. Ro'zieva N. YOshlar tarbiyasida o'zbek oilalari urf-odatlarining o'rni // “Barkamol avlod tarbiyasining ma'naviy-ahloqiy, huquqiy, ekologik, valeologik, akmeologik va iqtisodiy masalalari” Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. -Toshkent: Falsafa va huquq instituti. 2010. -B. 318.
5. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi: Rasmiy nashr - - Toshkent.: “Adolat”, 2021. –B. 10.